

ЭР ЛИБОСЛИ АЁЛ
Набижон Хошимов

Хусния исмли оддий бир қишлоқ аёлининг тақдири, унинг матонати, жасорати, садоқати ва шижоатига бағишланган мазкур асарда Ўзбекистонда фермерлик ҳаракатининг тарихи, қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги муаммолари ҳақидаги қизиқарли ҳамда долзарб воқеалар Ўзифодасини топган.

Такризчи: Эркин Хушвақтов - Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, драматург.

Ҳоия муаллифлари: Неъматжон Ҳошимов ва Махфуза Эргашева.

МУҚАДДИМА

Курк товук кўзларини хиёл юмган ҳам эдики, кўшнининг пахса деворидан бир қора кўппак ит «гурс» этиб сакраб тушди. Бу ҳаракат товук катагининг ёнида бутун вужуди билан сичқонни пойлаб ётган бароқ мушукни норози қилди шекилли, чираниб миёвлаб қўйди. Табаррук тухумларини маҳкам бағрига босиб ётган она товукнинг эса, кўзлари катта-катта очилиб кетди. Унинг бургутникидай вазоҳатли нигоҳи сўлакмондай кўпол итга тушди. Тепа патлари тикланиб «Ғо-оқ!» дея бўғиқ овоз чиқарган бўлди. Унинг қаҳр тўлиб-тошган вужуди «Қани яқинлашиб кўрчи, ярамас?!...» деган маънони намойиш этиб турарди.

Умуман Ҳуснияларникида ит бўлмагани учун баъзан уларникига кўшнининг кўппаги шунақа тез-тез ташриф буюриб турарди. Ҳозир ҳам у ховлининг у ёқ-бу ёғида ивирсиб юрди-да, ҳар куни дастурхон ушоқлари қоқиладиган жойни ҳидлаб, бир нималар топгандай бўлди. Лекин хўрак уни қониктирмадими, ҳар ҳолда қулоқларини диққайтириб уй томонга хайрон боқди. Унинг бу ҳаракатидан «Бу хонадондагилар суякли овқат ейишадими, ўзи? Ҳеч бўлмаса бир тишлам қотган нон ҳам ташлашмабди-я» деган ажабтовур маънони англаш қийин эмасди.

Ит қорнига ҳеч вақо топа олмагач, ерларни искай-искай, беихтиёр курк товук томон яқинлашиб келиб қолганини ўзи ҳам билмай қолди. Безовта товук ошиёнига хавф солиши мумкин бўлган «чакирилмаган меҳмон»дан ҳимояга шайланиб ҳурпайди ва «Даф бўл, ярамас!» дегандек энди янада чўзиброқ «Ғо-о-о-оқ!» дея норози овоз чиқарди. Куркнинг вазоҳатидан ҳуркиган валаки-саланг ит эса «Сенга нима қилдим?» дегандек кўзларини мўлтиратиб қаради-да, сезилар-сезилмас ғингшиниб, индамай нари кетди. Алам қилдими, ё ўзини товукқа кўрсатиб қўймоқчи бўлдими, ҳар ҳолда писиб ётган беозор мушукка кўзи тушиб қолгач, унга томон бир пўписа қилиб қўйган бўлди. Кўрқиб кетган мушук эса «Вағғ!!» дея қичқириб чакқонлик билан катак томига чиқиб олди. Она товукнинг бу ҳолатдан баттар жаҳли жунбушга келди. Энди у еру кўкка жар солиб, худди шаллақи хотинлардай ваҳима қилиб шовқин кўтара бошлади...

Курк товукнинг безовта овозини эшитган Ҳусния гап нимада эканини англади. Кўлига бир кесак бўлагини олдида, итга томон итқитди.

– Тур йўқол! Хе, искот!... – дея қичқирди аёл.

Кўпол ит эса яна «шоп» этиб девор устига чиқиб олдида, «Мен ҳеч нарса қилмадим-ку?!...» дегандек норози қараб қўйиб, ўз эгасининг ховлиси томон оғир сакради.

Она товук «Ҳайрият» дегандек энди кўнгли таскин топиб ҳурпайган патларини пасайтирди ва шоша-пиша у ён-бу ён қимирлай-қимирлай бағридаги тухумлар устига баттарроқ қапишди.

Ҳусния унинг олдида келиб дони ва сувига қараб қўйди. «Бечора, икки ҳафтадан буён тузукроқ емай-ичмай ётибди-я. Сабр-бардошига қойил!» – деб қўйди у хаёлан ва катакнинг у ёқ-бу ёғини тозаламоқчи бўлди. Лекин «Ҳожати йўқ!» дегандек она товук яна норози ҳурпайди. Жувон унинг кўзларига боқди. Куркнинг кўзлари безовта эди. Унинг ташвиш-ўйи фақат жўжаларини тезроқ соғ-омон очириб олиш, уларни ҳар хил «қаланғи-қасанғи» хавфлардан асраш эди, холос.

«Биз — аёллар мана шу она товукдан ибрат олсак арзиркан», – дея кўнглидан ўтказди аёл. 22 кун, керак бўлса, емай-ичмай туну кун бедор бўлиб, тухумларига иссиқ бағрини, меҳрини бериб зийрак ётади. Озиб-тўзиб кетади. Ёмғиру дўлларда ҳам, шамолу суронда ҳам қилт этмайди. Лекин бирор ташқи хавф пайдо бўлгудек бўлса-чи, шу ондаёқ шерга айланади. Ўз ошиёнини ҳимоя қилмоқ учун ҳеч нимадан тоймайди, ҳеч қимни аяб

хам ўтирмайди, керак бўлса, жонини фидо қилади. Чунки унинг елкасида ўзидан насл колдиришдек оғир масъулият бор, вазифа бор. Кичкина мияси бўлсада, она товук бунӣ яхши ҳис қилади. 22 кундан сўнг тухумлар ёрилиб товук атрофида бир талай жажжи жўжалар чий-чийлашиб ўзларига меҳр, паноҳ излашади. Товук эрсада норасидаларига хавф бўлса жон-жаҳди билан уларни ҳимоя қила билади, бағрига беркитади. Бошқа пайт эса, «Култ! Култ!» дея жонсарак овозини канда қилмай мурғак жўжаларига ризқ излайди ва тупроғу гўнглари ҳам бор вужуди билан аямай титкилаб ташлайди, гўё шу билан йўқчиликка бўлган ўз нафратини ифода этаётгандек. Унинг бу шиддатидан чувалчангу курт-кумурсқалар ҳам «дод» деб юборишади. Тузукроқ емиш топилмагунича тирноқларини аямайди — титаверади, титаверади...

ГУНОҲКОРНИНГ ЖАЗОСИ

Абдиқарим асли ёмон одам эмасди. У оддий деҳқон оиласида дунёга келган, кўз очиб кўргани пахтазор дала бўлиб, умри қора меҳнатда ўтаётган жайдари йигитлардан эди. Тракторчилик касбини эгаллади, холос. У йил бўйи пахта қатор ораларига ишлов берар, фақат терим давридагина тракторига прицеп тақиларди. Бироқ йигитнинг бири икки бўлмас, кўшимча даромад нималигини билмас, содда, ҳалол ва пок эди. Лекин пахта мавсумларидан бирида Абдуқаримнинг ёш оиласига ҳам раҳна солинди. “Пахта иши” деб ном олган оқ пахтанинг қора ишлари устидан аёвсиз давом этган тафтиш жараёнлари уни ҳам четлаб ўтмади. Колхоз раиси, бригадир, омборчи, табелчи қатори баъзи тракторчилар ҳам ноҳақлик қурбони бўлдилар. Айрим ҳужжатларга бригадирнинг пўписаси билан мажбуран имзо қўйиб юборгани учун Абдуқарим ҳам кўпчилик қатори жавобгарликка тортилди. Унга саккиз йил беришди. Ўғил кўриш илинжида деярли ҳар йили фарзанд кўраётган Ҳусния норасида қизлари билан чирқиллаб қолаверди.

Ҳусния ҳам камбағал қишлоқ оиласида униб-ўсди, яхши тарбия кўрди. Ҳусну латофатда қишлоқнинг олди қизларидан бўлиб улғайди. Исми жисмига монанд бу кўҳлигина қизнинг қўлини сўраган ошиқу беқарор йигитлар ҳам кўп бўлди. Шулардан бири Шермат тақачининг ўғли Исмат эди. Лекин қиз ота-онасининг измидан чиқмади. Улар кимга раво кўришса, тақдирини ўша билан боғлади. Ҳаётда омади чопмаган Абдуқаримга Ҳуснияга уйланиш насиб этди. Исмат эса, алам ўтида ёниб қолаверди. Қиз эри учун содиқ, қўй оғзидан чўп олмайдиган, беозор ва содда, уй ишларини қойилмақом қилиб бажарадиган ҳақиқий қишлоқ аёлларидан бирига айланди.

...Эрининг тўсатдан камокқа олиниши уни аввалига эсанкиратиб қўйди. Ўшанда катта қизи Озода 12 ёшда эди. Бунинг устига дастлаб отаси, икки йилдан сўнг эса, онаси қазо қилди. Абдуқаримнинг бўлса ота-оналари барвақт ўтиб кетишган, унинг ягона синглиси қўшни қишлоққа турмушга чиққанди. Шу туфайли рўзғорнинг оғири Ҳусниянинг ёлғиз бўйнига тушди. Бунинг устига томорқалари зах тортгани учун маккажўхоридан бошқа ҳосил битмасди. Яхшики, бир сигири, 10-15 бош товуклари бор, тирикликка аранг ярарди. Лекин мактаб ёшида бўлган қизларини ўқитиш, уларни кийинтириб-едириш аёл учун оғирлик қила бошлади. У пул топиш учун одамлар хонадонларида турли юмушларни бажарар ва олган арзимас иш ҳақини егуликларига аранг етказарди холос. Шу алпозда қизлари вояга етишди. Оналарининг ёнига киришиб пахта даласида ишлай бошлашди. Улар ҳусни-латофатда беқиёс гўзал бўлиб, бўйлари ҳам деярли бир хил эди.

Кунлардан бир куни Ҳусния туман марказига қариндошларидан бириникига тўйга отланиб, ясан-тусан қилиб олдида, қўлига дастурхонни олиб йўлга отланди. У йўл бўйида автобус пойламоқда эди. Шу маҳал «Москвичи»да ўтиб бораётган Исматнинг унга кўзи тушиб қолиб, машинасини бир четга тўхтатди. Ҳусния уни танимади. «Бирор танишлардан шекилли» деб севиниб машина томон шошилди. Исмат уни ёшлигидан буён кўрмаганди. Аёлнинг ҳусну латофатини кўриб ҳуши қочди. Юрагининг аллакаерида сўна бошлаган ширин туйғу чўғини биров яна пуфлаётгандай ўзини алланечук ҳис қилди.

Хусниянинг эса, машина эгаси Исмат эканидан вокиф бўлгач, энсаси қотди. Лекин иложсиз қолди.

– Ҳой, нега турибсан, чиқмайсанми? – деди Исмат пешонасини тириштириб.

Унинг нигоҳида айёрлик ва шаҳвоний ҳислар яширинганини аёл руҳан ҳис қилган бўлсада, лекин наилож машинанинг орқа ўриндиғига чиқиб ўтирди.

– Салом-алайкум, яхшимисиз? – деб сўради Хусния истар-истамаси.

Исмат машинани юрғизаркан кўзлари гўё танга топиб олган гадойдай олазарак бўлиб кетди.

– Қалайсан? Жа очилиб кетибсанми-а?

– Марказга, тўйга...

– Э шунақами? Мен бирор учрашувгамикан, деб ўйлабман-да, – деди Исмат иршайиб кулиб.

– Қаёқда. Энди ёшлигимиз қолдими?

– Ҳа, тўғри айтасан. Болаларинг нечта бўлди?

– Тўрта киз, – деди Хусния машина салонидаги ойна орқали чакчайиб турган ўтли нигоҳдан кўзини олиб қочди. Кўнглидан «Уф-ф, шу тасқаранинг машинасига нега чикдим-а» деган ўйни ўтказди.

– Нима, тўртовиям-а? – деб сўради Исмат оғзининг таноби қочиб.

Хусния жавоб бермади. Узини эшитмаганга олиб ташқарини томоша қилиб келаверди. Исматнинг эса жағи энди созлангандек эди.

– Ўшанда менинг армиядан қайтишимни кутмагансан-да. Мана, менинг ҳозир уч ўғлим бор, – деди у мактаниб.

– Ҳа, яхши, – деди Хусния атайин, қочиримни тушуниб.

Бу жавобдан Исмат ғурурланиб кетдими ё ҳазил қилиб юрагининг тубида чигалланиб ётган аламини бир оз бўлсада ёзгиси келдими, ҳар ҳолда ортига ўгирилиб гап қотди:

– Ҳой, биласанми, жўжанинг қанақа бўлиши хўрозга боғлиқ бўлади, – деди у беўхшов кулиб.

Лекин Хусния у кутганидек жавоб қайтармади.

– Ҳе, ҳазилингиз қурсин, йўлингизга қаранг, – деб қўя қолди.

Исмат бир оз жим кетди. Лекин негадир бундай «имконият»ни қўлдан бой бергиси келмасди.

– Хусния, – деди у синиқ оҳангда биринчи муҳаббатининг қўйнига қўл солиб кўриш мақсадида. – Билсанг, сени ҳалиям яхши кўраман.

– Суюлмай ўлинг...

Исмат Хусниянинг тилла узукли қўлини маҳкам ушлаб олди.

– Хусния. Кел, баъзан учрашиб турайлик. Ахир эринг қамокда бўлса...

Аёл қўлини тез тортиб олди.

– Қўйвор қўлимни, ифлос. Тўхтат машинагни!

– Вой-бў... Бўпти, кечир.

– Йўқ-йўқ!!! Бўлди, тўхтатинг машинани! – деди Хусния жон-жаҳди билан ўзини машинадан ташлаб юборадиган даражадаги важохати билан.

Машина бир четга тўхтади.

– Ҳа, бўпти. Энди ундай қилмайман, узр.

– Йўқ. Мен бу ёғига бошқа машинада кетаман. Бизнинг йўлимиз бошқа-бошқа, – деди аёл. Исмат жаҳлини яширмаган ҳолда шахд билан ура жўнади «Ҳе, машинанг билан кўшмозор бўл одам бўлмай...» – дея жавраб бошқа йўловчи машиналарга қўл кўтара бошлаганди, ўшанда.

Шу воқеадан сўнг орадан тўрт йил ўтиб кетди. Ниҳоят эри қамокдан қайтадиган бўлди. Энди бир биридан гўзал қизлари қатори очилиб-сочилиб юрса ҳам Исматга ўхшаш бетамиз эркаклар ҳирсланиб қорамайдиган бўлди.

Қамоқдан қайтган Абдукарим қизларининг бўйи-бастини кўриб танг қолди. Катта кизи 20, кичик кизи Паризода 15 ёшни қарши олгандилар. Ахир уларнинг жойи чиқса бирин-кетин узатадиган бўлибдику. Аммо узатишнинг ўзи бўлмайди. Ахир ҳар бирига алоҳида сеп тайёрлаш, тўйга катта пул керак. Бунинг устига колхоз унга янги трактор бермади. Гаражнинг бир четида занглаб ётган, эҳтиёт қисмлари талон-тарож қилинган бир тракторни ўзи тузатиб олиш шарти билан беришди. Наилуж, оилакорига яраб турган сигирни ҳам сотишга тўғри келди... Трактор ниҳоят юрди, лекин унга аккумулятор сотиб олишга қурби етмади. “Аккумулятор бўлиши шартми? Ундан кўра уй олдига, иннайкейин, дала шийпонга дўнг тепалар қиламан-да, ўт олдириб кетавераман”, дея кўнгилидан ўтказди Абдукарим. Шундай қилди ҳам.

Жонсарак Ҳусния қизларига одоб-ахлоқдан ҳам яхши тарбия берди. Оталарининг бир куни “кутулиб” келиши, сўнгра оилалари бут бўлиб яхши ҳаёт кечиришлари, уларни яхши-яхши жойларга узатиш орзуси билан яшади. У қизларининг ҳар бир эркаликлари, илтимослари, сўровларига фақат “Даданг келсинлар, ҳаммаси яхши бўлади, сабр қил, болам” деб тинчлантиришга одатлангани учунми, қизлар ҳам отасини муқаддас инсон тимсолида кўришар, йўлларига нигорон бўлишарди.

– Отангиз яхши одам. Уни ноҳақ қамашди. Қайтиб келсинлар, асло қамоқ ҳақида оғиз оча кўрманглар, – дер эди доим она қизларига. Лекин баъзан қизларининг етилиб турган бўйи-бастини, қадди-қоматини кўриб чуқур ўйга толарди. “Бу қизларни қандай қилиб жой-жойига узатарканмиз. Ахир ҳеч вақомиз бўлмаса, аранг тирикчилик қилаётган бўлсак...” У ўйлаб ўйига етолмас, қиз чиқараётган, тўй қилаётганларни кўриб ҳавас қилар, ичини ит тирнарди. Айниқса бозор ва савдо расталарини оралаганида ҳар бир буюм кўзига қизлари учун сеп бўлиб кўринаверарди. Шу туфайлими, иложи борица бундай жойларни ораламасликка ҳаракат қиларди.

У ўз сепидаги қўйлақликларини ҳам тикиб битирди. Катта қизига атаб тиктирилган қўйлақлар қўлма-қўл бўлиб тўрттала қиз ҳам кийиб чиқишар, кўча-куйда кийишга бир сидра кийимгина ҳаммаси учун асқотарди. Шунинг учун бозор-ўчарга харажат учун борилганида Ҳусния ўзи билан фақат бир қизинигина олиб борарди, холос...

Мана эри қамоқдан қайтди-ю лекин оиланинг молиявий аҳволи ўнганмади, аксинча, кунларига яраб турган сигирларидан айрилишди. Колхоздан оладиган маошлари урвоқ ҳам бўлмасди. Фақат пахта қаторларига ишлов беришга мосланган трактордан қанақаям даромад келтирарди? Бунинг устига қизларини сўраб, совчилар эшик қоқа бошлашди. Баъзилари илгари ҳам келишган, лекин Ҳусния аввало эрининг эсон-омон қайтиб келишини рўқач қилиб уларни қайтариб юбораверганди. Энди нима дейди? Ахир Озоданинг ёши 20 дан ўтиб қолдику. Ундан ҳам кўра кўпроқ Хонзодани сўрашяпти...

Эр-хотиннинг дамлари ичига тушиб, бошлари котиб юравердилар. Ўзининг наshawнлигидан сиқилган Абдукарим энди ичадиган одат чиқарди. Ўзи мўмин-қобил, беозор йигит, лекин ичиб олса, ғирт беъмани аҳмоққа айланар, бўлар-бўлмасга жанжал чиқараверарди. Эртаси соғ пайтида эса, бўлган ишларни бутунлай ёдидан чиқариб, қўйдаи ювош тортиб ишига чиқиб кетаверар, аммо тунда яна ичиб, ачиб-сасиб, гандираклаб кириб келар ва аламини хотинидан оларди. Қизлар эса уни кўриб тум-тарақай қочишарди.

...Энди Ҳусниянинг аввалги изтироблари ёнига яна бир изтироб, сўнган шахло кўзларининг атрофига ва баданига кўм-кўк моматалоқ излар ҳам қўшила бошлади. Чунки оилада буқадек кутурган маст эрни жиловлаб, уни «қозиғига боғлаб» қўядиган бошқа эркак зоти йўқ эди-да. Ўткинчи муштларнинг зарби тўсатдан қизларидан бирига тушиб қолишидан аёл жуда ҳам чўчир ва ота кириб келгани замониёқ уларга «Қоч! Уйга кириб кет» дея имлаб, “ёв”га қарши мардонавор пешвоз чиқарди. Ҳусниянинг куйиб-пишиб қиладиган панд-насихатлари ношуд эрининг у қулоғидан кириб бунисидан чиқиб кетаверарди. Тўғри, унинг пули йўқ эди, лекин маҳалла дўкондори ҳаммасини қарз дафтарига ёзиб қўяверарди. Аммо қарз-ҳаволанинг ҳам ўз меъёри ва бир кун сўроқ-жавоби бўладида, албатта.

Кунлардан бирида Абдукаримнинг бир синфдоши тўй қилиб, қизини чиқарди. Синфдоши Мамасоли шаҳарда аллақайси қурилиш ташкилотида катта лавозимда ишларди. У синфдошларни тўйдан бир кун аввал алоҳида зиёфатга чақирди. Баъзилар Абдукаримнинг «феъли»дан хабардор бўлсада, билмайдиганлар ҳам йўқ эмасди. Шу туфайли синфдошларини кўпдан буён соғинганиданми ёки бир оз бўлсада турмуш ташвишларидан ҳоли бўлгиси келдими, ҳар ҳолда кетма-кет қуйилаётган арокни сувдек ичаверди. Яхши гурунг бўлди. Синфдошлари билан жанжаллашишни асло ҳаёлига ҳам келтирмади.

Бир пайт куёв томондан келиннинг юкини олиб кетиш учун «Камаз» машинаси келганини айтиб қолишди. Машинада фақат иккита куёвжўра йигит келганмиш, холос. Лекин юк, яъни келиннинг сепи бир дунё экан. Уларни юклаш икки йигитга оғирлик қиларди.

– Йигитлар юринглар, куёв жўраларга бир қарашиб юборайлик, – деб қолди шу пайт Адҳам исмли жўрабошилари.

Ҳаммалари даст ўринларидан туришди ва аввало гарнитура-мебеллар, сандиғу анжомларни юклай бошлашди. Ароқнинг таъсирими, ҳаво иссиқмиди ёки юкнинг кўплигиданми ташийвериб терлаб-пишишди. Машина лиммо-лим тўлди. Абдукаримнинг эса, эси оғиб қолаёзди. «Наҳотки бир қизга шунча сеп? Менда ахир улар тўртта-ку! Ҳали гарнитур тугул бир қизимизга кўрпалик ҳам ололганимиз йўқ» Унинг кайфияти тушиб кетди. Гурунг, гап-сўзлар энди қулоғига кирмай қолди. Алаmidан текин арокни ичаверди, газак ҳам қилмади...

Бир пайт Аҳмад исмли ўртоғи кутилмаганда «Мана энди, тўй қилиш навбати, худо-хохласа Абдукаримга!» деб қолди. «Ўзимиз мана шундай хизматда бўламизда жўра. Бу ёғини бошлайвер, кўркма – деди у самимий алжираб. Бироқ бу гап Абдукаримнинг нафсониятига тегиб кетди ва тўсатдан бориб унинг ёқасидан олди: «Вей бола!... Мен билан ишинг бўлмасин, билдингми! Қизларимни эрга бераманми, ёстик қиламанми, бу менинг иш-шим!» – дея ноўрин шовқин кўтара бошлади. Бирор нохушлик чиқиши мумкинлигини сезган жўрабоши уни бир четга мажбур етаклади.

– Ҳой, қўйвор-ей!.. Қаёққа мени судраяпсан?

– Ичкарига кириб дамнингни ол. Кўп ичиб қўйибсан, – деди Адҳам паст келиб.

– Ич-чаманда. Тўй бўлганидан кейин ичиш керак-да!

– Йўқ, тўй эртага. Эртага келасан. Яхшиси ҳозир уйингга кет.

– Н-нима?! Сен мени ҳайдаяпсанми, ҳали?!

– Йўқ. Бўлмаса ҳозир бирортасига айтаман, олиб бориб қўяди.

– Ўзим кетавераман. Нима мен сенга ногиронмидим. Мана қара, икки оёғим соппа-соғ, – деди у оёқларини кўрсатиб шанғиллаб.

– Бўпти, соғ бўл доим. Энди тўғри уйингга бор.

Абдукарим ҳар ҳолда итоат қилди ва гандириклаб кета бошлади. Бир оз юргач, ортига қараб яна жавради:

– Ҳой Адҳам, Аҳмадга айтиб қўй, бошқа менга ақл ўргатмасин. Қизларимни нима қилишни ўзим биламан, – деди у кўксини муштлаб.

– Хўп-хўп, бор энди, – деди Адҳамнинг чиндан ғаш келиб.

Абдукарим гандириклай-гандириклай ниҳоят маҳалласининг бошидаги «қадрдон» савдо дўкони олдига етиб олди. У йўл-йўлакай ўзича ғўлдираб, Аҳмадни сўкиб, ўтган-кетганнинг ортидан алжиб келаверди ва тўғри дўконга кириб сотувчи йигитга буюрди:

– Қуй ароғдан! Хе, онасини!... – дея болаҳонадор сўкиниб қўйди у.

Дўконда бир неча хотин-халажлар бор эди. Улар «Вой ўлай!» – дея тезда бу ерни тарқ этишди.

– Ҳуснияга хайронман. Мундоқ эрини тийиб олмайди-а! – деди аёллардан бири норози бўлиб.

Дўкончи Асрорнинг ҳам Абдукаримнинг бу қилигидан жаҳли чикди. Бу сур маст одамни қандай қилиб чиқариб юборишга чора излади. Унга яхши муомала қилиб кўрди:

– Абдукарим ака, боринг, уйингизга кетинг.

– Нима, сен ҳам мени ҳайдаяпсанми?!

– Йўқ. Ғирт мастсиз, участковой кўрса олиб кетиб қолади.

– Хе сени ўша, мелисангни қараю. Нима, мени улардан кўрқади дейсанми? – деди Абдукарим кўксини муштлаб.

Асрорнинг унинг турмада ўтириб чиққанини ёдига олиб, ўйламай гапириб қўйганидан афсусланган бўлсада, эътибор бермай ўз иши билан банд бўлди.

– Бўпти 100 грамм кўй, кетаман... – деди Абдукарим бироздан сўнг ҳовуридан тушиб.

– Уф-ф. Ўзи қарзингиз кўпайиб кетдику, ака, – деди дўкондор гаплашишнинг истамай.

– Нима, сен миннат қилаяпсанми, ҳали?!

– Йўқ... Пулини аввал тўлаб қўйинг, деяпман. Ахир мен ҳам буни сотиб олиб келаманда.

– Биламан, сенларнинг қанақа қилиб олиб келишингни! Нима мени пули йўқ, деб ўйлайсанми? – дея ўшқирди у ва чўнтақини қовлаштириб тўй бошининг қўлига қистириш учун хотинидан олган пулини тахта тўсиқ устига “тақ” этказиб ташлади. Хусния бу пулни кўшни қишлоққа бориб, қайси бир бой хотиннинг гиламларини ювиб бергани эвазига топган эди. У эри синфдошининг тўйига кетаётганидан хурсанд бўлиб «Илоҳим бизни ҳам ўшанақа тўйларга етказсин», – дея ҳамма йиққанини олиб чиқиб берган, аммо пул эгасига «етиб бормаганди».

...Асрор «хайрият» дегандек пулни олдида тез-тез уни санаб, стаканга ароқ қўйиб узатди.

– Беш мартасидан узилдингиз ака.

– Тўрт мартасидан де, – дея Абдукарим ароқни қултиллашиб ичиб юборди.

– Йўқ бу ерда кўп.

– Кўп бўлса яна битта қуй, кейин расчёт.

– Хўп-хўп, лекин тўғри уйингизга бориб ётинг. Кўрганларнинг кўзига хунук кўринманг. Ҳар ҳолда қизларингиз...

– Қизларимга тил теккизма, аҳмоқ! – дея пештахта устига бир мушт туширди ва қуйилган ароқни бир кўтаришда сипқорди-да, газак ҳам қилмай дўкондан отилиб чиқиб кетди. Асрор бўзрайиб қолаверди «Хе, алкаш, – деди у жаҳли чиқиб ортидан. – Хурмачангга сиғса ичгин-да».

Чайқалиб кетаётган Абдукаримнинг кўзига дунё алғов-далғов кўрина бошлади. Гўё ҳамма уни қўлини бигиз қилиб кўрсатаётгандек, устидан кулаётгандек туюлаверди ва шу қуйи дўнг тепага қўйилган тракторигача аранг етиб олди. Тракторнинг олд тумшугига суяниб бир оз чайқалиб турди. Трактори ҳам уни гўё тергамоқчи бўлгаётгандек, назарида қовоғи солиқдек туюлди. Бундан ҳам жаҳли чикди ва резина ғилдиракларига қараб бирикки яхшилаб тепиб қўйди. Лекин трактор «ғинг» демади. Унинг ўрнига ҳозир хотини бўлганидами, «Войдод!» деб маҳаллани бошига кўтарган бўлармиди. Хотини ёдига тушди: ҳозир уйга киради-да, қизларни кўп туққани учун бошлаб уни таъзирини беради...

Мана шундай беъмани алпоқ-чалпоқ хаёлларга берилиб, ғудраниб-сўқиниб уйи томон яқинлашди. Бу маҳалда алоҳида қурилган меҳмонхона биноси ичкарасидан шўх мусика садолари янграб чиқмоқда эди. Дадасининг бир аҳволда тўйдан барвақт қайтиб келишидан беҳабар бўлган қизлар қўшнининг магнитофонини опчиқиб, овозини баралла қўйганларича вақтичоғлик қилмоқда эдилар. Ёшлик сурури уларни «маст» қилган, чиройли коматлари, ишваю ноз қарашларини ўзаро бир-бирларига кўз-кўз қилиб хиром айламоқда эдилар. Лекин қизларнинг афт-башаралари беўхшов эди. Гулзода дам олиш кунидан фойдаланиб журналларнинг бирида ўқиган юзнинг терисини парвариш қилувчи

шифобахш юз ниқоби қоришмасини тайёрлаган эди. Ҳар бир қиз қатик аралаштириб тайёрланган мазкур қоришмани юзларига чаплаб олишгани туфайли масхарабозларга ўхшаб қолишган ва бу ҳам ёшларга ўзгача завқ бағишляётган эди.

Хусния эса бу пайтда ўз уйида қўшиқ хиргойи қилиб, ширин орзулар оғушида эрининг шимиға ямоқ тикмоқда эди. Эшитилаётган мусиқа садолари унга ҳам завқ бераётганди. Қизларига базм қилишга ўзи рухсат берди. Нима бўпти? Ахир улар сиқилиб кетишди-да. Уйда на телевизор бор ё бирор кўнгилочар нарса... «Қўшнининг магнитофони бор бўлсин. Бирам яхши қўшиқлари кўп эканки. Қизларим бугун бир дам олишсин. Дадалари ҳам, худо хоҳласа синфдош ўртоғининг тўйидан ўзига келиб қайтади. Қизларини чиқариш кераклигини ўйлаб, ишқилиб инсофга келиб қолса ажабмас» деган ўй-хаёллар ўтарди кўнглидан.

Бироқ ҳаммаси бошқача тус олди. Ҳовлисида бир ахволда пайдо бўлган Абдукаримнинг базму жамшид садоларидан эсхонаси чиқаёзди. Аввалига нима қиларини билмай меҳмонхона олдида у ёқдан бу ёққа қўшнининг итидай тентираб юрган бўлди. Гўё «Сиз бизга тўй қилмасангиз, биз қиламиз!» дея масхара қилаётгандай қизлари қий-чув солиб, қарсақ чалиб, «хая-хая» билан ўйинни баттар авж олдиришди.

– Мен сенларга ўйин қилишни кўрсатиб қўяман ҳозир! – деди у ғижиниб ва атрофга олазарак қаради. Кўзлари қонга тўлди. Агар шу тобда ойболта кўринганидами, у эшикни бузиб киришга ва ўша магнитофониям, ўйинга тушаётганларниям бурдалаб чопиб ташлашга гўёки тайёрдек эди. Лекин Худо асради. Яхшики, бундай ўткир қуроллар кўринмади, балки тракторидан орттирган соляркани қуйиб қўядиган усти очик бочкага кўзи тушди ва ҳеч иккиланиб ўтирмай унга челақни ботириб олиб меҳмонхонанинг эшик ва деворларига қўллади сеп бошлади.

– Сенларга ҳали базми-жамшид қилишни кўрсатиб қўяман!... – дея тинимсиз ғудранарди у. Афсуски, бу маҳалда қизлар ҳам, ичкаридаги Хусния ҳам Абдукаримнинг жирканч ҳаракатидан ҳамон беҳабар эдилар. Мусиқа садолари кучайтирувчи мослама ёрдамида янада жарангдор оҳанг берар, худди тўйлардагидек эди...

...Кўп ўтмай маҳалла осмонини қора қуюқ тутун қоплай бошлади. Ўт меҳмонхона ёнидаги уюб қўйилган эски ғўзапоя ғарамида айникса аланга олди ва кўз очиб юмгунча айвон томига босиб қўйилган қуруқ ҳашаққа илашиб баттар авж олди.

Абдукарим мусиқага монанд рақс қила бошлаган уй томидаги аланганинг ёлқинларига дастлаб лол бўлиб қараб қолди. Шиферлар тарақлаб отила бошлади ва уларнинг бир бўлаги бошига келиб тушди. У йиқилди. Йиқилган маҳали ёнаётган айвон томининг ёғочлари уйнинг олд томонига ағанади. Бу билан кириш эшиги гўё маҳкамлаб қўйилди.

...Шиферларнинг тарақлаши ва қичкирик овозидан чўчиб тушган Хусния ташқарига отилди. Лекин ахволни кўриб эси оғиб қолгандек алфозда фарёд сола бошлади.

– Войдод, ким бор! Ёрдам беринглар! – дея у ўзини ўт ичига ташламоқчи бўлди. Лекин ўзига келган эри унинг этагидан маҳкам тутиб қолди:

– Сен қаёққа, аҳмоқ?!

– Вой қўйворинг. Қизларимни кутқаринг! Ахир улар ёниб кетадику! – дея маст эрининг юзини шапатилай бошлади. Бу маҳалда тутунни кўриб ёрдамга шайланган қўшнилари чопиб келишди. «У ерда қизлар бор...!» – деди Хусния ва ўзидан кетиб йиқилди. Шундагина Абдукарим ўзининг қилиб қўйган ишини англагандай бўлди ва шердек наъра тортиб ўзини ёнаётган уйга томон урди. Бу маҳалда уй ичкараси ҳам ёнаётган, кичик қизи Паризода дераза панжарасига осилиб, дод солаётган, яна бирови эса, эшикни очишга уринаётганди. Мусиқа садолари ҳамон авжида бўлиб, уни ўчириш ҳозирча ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаганди. Ҳадемай у ўз-ўзидан ўчиб қолди. Бу пайтда ҳовлида одамлар тўлиб кетди. Ичкаридаги қизларнинг ҳаммаси олиб чиқилди. Оғиррок қуйган иккитаси беҳуш эди. Ҳаммаларининг баданлари ва у ер-бу ерлари қуйганди.

Хадемай ўт ўчирувчи машина ва «тез ёрдам» ҳам етиб келди. Ўтнинг қўшни уйларга ўтиб кетиш хавфи бартараф қилинди. Хусниянинг юзи мурдадек оқариб кетган ва гапиришга ҳам тили айланмай қолганди. Абдукаримнинг ҳам кўли ва юзига олов тафти урган, беҳуш қизларини ўзи топиб олиб чиққанди.

Қизлар «тез ёрдам» машинасига солиб олиб кетилди. Улар билан онаси ҳам кетди.

– Ўт нимадан чиқди? – деб сўради ўт ўчирувчилар сардори.

– Билмасам. Тўйдан келсам ёнаётган экан – деди Абдукарим ерга қараб.

– Ҳали ҳаммасини аниқлаймиз. Прокуратурадан ҳам ҳозир одам келади. Сизлар фақат тўғриси айтинглар.

– Атайлаб биров ёқмагандир, – деди қўшнилари Ахлиддин исмли йигит.

– Ҳа, душманингиз бўлмаса керак, албатта. Унда электрданми, газданми, аниқлашимиз керак.

Шундай қилиб Абдукаримнинг хонадониди ёнган сабабларини аниқлаш мақсадида тергов-суриштирув ишлари бошланди. Шу нарса аниқ эдики, мабодо Абдукаримнинг атайин ўзи ўт қуйиб юборгани аниқланса, қолаверса, унинг қамокда бўлиб келгани ҳам ҳисобга олинса, албатта уни яна узок муддатли қатъий тартибдаги қамок кутарди.

Хусния бу ҳақида биларди. Шунинг учун юраги шувиллаб кетди. «Наҳотки яна қизлари отасиз қолишса... Йўқ-йўқ, улар тез орада тузалиб чиқишади. Мастликда у бир аҳмоқлик қилиб қўйди-да. Лекин бу ишни ўзи тан олмаса ким ҳам уни айбларди. Ахир ҳеч қандай гувоҳ йўқ-ку! У асло тан олмаслиги керак, йўқса отасиз тўртала қизнинг аҳволи нима кечади?!».

Хусния қўйдек ювош тортиб қолган эрини бир четга тортди:

– Дадаси, аҳмоқликни қилиб бўлдингиз, энди кўзингизни очинг. «Ўтни мастликда билмай ёқиб юбордим» деб асло гапира кўрманг. Сизни яна қамаб қўйишади. Унда мен нима қиламан? Эрак бўлганингиздан кейин араванинг бир томонини тортинг-да. – деди аёл илк бор эрининг кўзига тик боқиб.

– ...Мени кечир, хотин. Энди оғзимга олмайман. Лекин қизлар мен қилганимни билишса нима бўлади?

– Қизлардан асло хавотир олманг. Улар сизни яхши кўришади, сизни тўғри тушунишади. Улар билан ўзим гаплашаман. Фақат терговчига ўзингиз туриб беринг, илтимос.

– Хўп... Сен қизлардан хабар ол. Мен колхоз омборига бориб келай. Ёрдамга бир коп ун билан икки коп буғдой беришаркан, – деди Абдукарим.

– Борақолинг, дадаси – деди Хусния ва пикиллаб йиғлаб юборди.

Абдукарим оғир хўрсиниб қўйди, касалхонадан чиқиб кетди.

Бирданига келган фалокат Хуснияни батамом чўктириб қўйди. Йиғлайвериш холдан тойди. Шифокорлар дастлаб аёлни қизларининг ёнига қўйишмади. У ялиниб — ёлворди, «дод» деб фарёд чекди, бўлмади.

– Нега мени қўймайсизлар. Қизларимни кўришим керак-ку, ахир – дея нола қиларди аёл бошини чангаллаб.

Бош шифокор Қосим Алиевич унинг елкасига ҳамдардлик билдириб қўлини қўйди.

– Бизни тўғри тушининг, опа. Сиз ҳозир «стресс» ҳолатидасиз. Ўзингизни қўлга олинг. Аюҳаннос солган билан энди фойдаси йўқ. Қизларингиз бу ҳаракатингиздан баттар эзилишади. Ҳозир уларга тинчлик керак.

Шундан сўнг у бир ҳамширага Хуснияга тинчлантирувчи укол қилишни буюрди.

– Бу опа ўзларига келиб олганидан сўнг қизларининг ёнидан жой қилиб берарсиз. Қон босимларини ҳам текшириб турунг.

– Хўп бўлади, Қосим Алиевич, – деди ҳамшира қиз итоатгўйлик билан.

– Тушундингизми, опажон – деди у яна Хуснияга мурожаат қилиб. – Сиз қизларингизга руҳан далда бўлишингиз керак. Ўзингизни эракдек тутинг, жасоратли бўлинг, илтимос. Худо хоҳласа қизларингизга унчалик шикаст етмаган. Тез орада

кўрмагандай бўлиб кетишади. Яхшиям юзларига маска суртиб олишган экан, ҳеч нима қилмабди. Тутундан бир оз заҳарланиш бор. Лекин бу тезда ўтиб кетади.

Хусния қизлари ётган палатага кириб борди. Қизлар тўртта кроватда қатор бўлиб ётишар, лекин руҳан тетик эдилар. Биринчи кроватда Паризода ётарди. У оғирроқ куйганди. Бу ўша, дераза панжарасини очишга уринган ва унинг тирқишидан ганграб турган дадасига кўзи тушиб қичқирган қиз эди. У онасидан оҳиста сўрашга ботинди:

– Буни дадам қилдиларми? – деб сўради у Хусниянинг кулоғига оҳиста шивирлаб.

– Э, йўқ! Ҳеч ҳам унақамас. Хаёлингдан чиқариб ташла бу гапни, – дея қизини урушиб берди аёл. Лекин кўнглида «Демак улар билишади...» деган ўй келди.

– Қизларим, – деди она йиғламсираб. Лекин бош шифокорнинг «Ўзингизни эркакдек тутинг» деган гапи хаёлига “ярқ” этиб келиб жиддийлашади. – Ҳадемай ҳаммаларинг яхши бўп кетасизлар. Оталаринг сизларни жуда яхши кўради. Ўт балоси қаердан чиқди билмадик, аниқлашяпти. Лекин сизлар асло отангизни айбламанглар. Уни бир марта ноҳақ қамашганида қанақа аҳволга тушиб, қийинчилик кўрганимизни эсланглар. Нима бўлсаям у сизларнинг оталаринг. Уни авайлаб-асрашимиз керак. Унинг маст келганини кўрмадинглар, хўпми? Бўлмаса яна қамоққа олиб кетишлари мумкин. Бир марта қамалиб чиққан одамни аяб ўтиришмайди.

Қизлар бараварига “Хўп” дейишди.

– Ойижон, кипятильник эсимиздан чиқиб қолган бўлса керакда, – деди шу пайт Паризода атайин.

– Йўқ. Дазмол. Биз ўйин билан бўлиб, уни унутиб қўйган бўлсак керак, – деди Хонзода.

– Ҳаммамизнинг гапимиз бир хил бўлса, отамизни ҳеч нима қилишолмайди – деди Гулзода жиддий.

– Сен нима дейсан, қизим? – деб сўради Хусния Озодадан.

– Тўғри, шунақа бўлганди, – деди Озода пешонасини тириштириб. Хусния хурсандликдан кўзларига ёш олди ва бориб бемор қизларнинг юзларидан бир-бир ўпиб, ўпиб бўлмайдиганини эса бошини силаб чиқди.

Шундай қилиб Абдукарим қонун олдида қилмиши учун жазоланмади. Бир ҳафта ўтгач эса, ҳеч нима бўлмагандек яна ўз ишига бориб, дўнг тепадан тракторини ғириллатиб юрғизиш ишлайверди. Ҳақиқатни эса ҳеч ким билмай қолаверди. Бироқ...

Жазирама кунларнинг бири эди. ўўза қатор ораларига охириги ишлов берилаётганди. Абдукарим тушликкача аранг чидади. Қорни ўлгудай очикди. Хотини қизлари билан касалхонада бўлгани учун уйда овқат қилиб, нон ёпиб берадиган одам ҳам қолмаган, тушликда дала шийпонида бригадир Исмат келтирган ул-бул билан тамадди қилиб олар, кечки пайт эса, дўкондан бўлка нон олиб кетиб уни шакар чойга бўктириб еб юрарди.

Одатда далачилар тушликдан сўнг кун тафти қайтгунга қадар соя-салқин жойларда бир зум мизғиб олишади. Абдукарим эса доим шундоқ трактори турган дўнг тепа тўғрисидаги сўлим тол тагида пинакка кетарди. Уйдаги алғов-далғов ташвишлар, тергов сўроқ-саволлари фикри-ёдини чулғаб олгани, қолаверса, қилиб қўйган бемаъни иши, қизларининг эндиги тақдирини ўйлаб тунлари мижжа қоқмай чиқарди. Бугун эса қизларининг анчагина дуруст эканликлари тўғрисидаги хабардан, яъни уларнинг оталарини ҳимоя қилганликларидан ҳам хурсанд бўлиб, ҳам кўнгли хотиржам бўлганиданми ёки дала шабодасининг оромбахш ифори элитдими, ҳар ҳолда қаттиқ уйкуга кетди. Офтоб нури тушиб қолмаслиги ва ортиқча шовқин безовта қилмаслиги учун атайин кулоғига пахта тикиб, кўзини пешонаси аралаш оқ рўмоли билан боғлаб олиб, бемалол хуррак ота бошлади.

Ким билади ер силкиндими ёки мушук-пушук трактор кабинасига ивирсиб чиқиб “холостой” ричагига тегиб кетдими, ҳар ҳолда кутилмаган фалокат юз берди: трактор овоз чиқармагани ҳолда ўз-ўзидан тепаликдан пастлик томон ғизиллаб юриб кетди ва тўғри Абдукаримнинг устига бостириб борди. «Ғазабланган» тракторнинг олд ғилдираклари

дастлаб тракторчининг оёқларини болдиридан эзиб ўтган маҳали унинг соҳиби чўчиб уйғониб қарахтланиб қолди, то нима гаплигини англаб олгунича бўлмай улкан орқа ғилдираклари унинг тиззаларини ҳам мажаклаб, «Мана бўлмаса!» дегандек эзғилаганча устида тўхтаб туриб қолди. Оғриқ азобидан оғир инграган Абдукарим ўзидан кетди...

Бу пайтда яхшики сувчи Хўжамқўл ака шу томонга қараб келаётганди, узокдан тракторнинг юрганини кўрди. Лекин кабинада ҳеч ким кўринмасди. Одатда тракторчи уни дўнгликдан тушаётгандаёқ моторини ўт олдиради. Бу сафар негадир ундай бўлмади. “Оббо, Абдукаримей, қўл тормозини бўш қўйиб ўзи бирор ёққа кетган шекилли-да. Хай-хай шунақа маҳалда йўлида одам бўлишидан худонинг ўзи асрасин” деб қўйди сувчи хаёлан. Лекин кўзлари ғилдирак ёнидаги оқ рўмолга тушиб, юраги “шувв” этиб кетди ва елкасидаги кетмонни бир четга отдида, илдам чопиб кетди.

Кўп ўтмай Хўжамқўл ака дахшатли манзара устидан чиқиб танг қолди. Абдукаримни жонҳолатда тортиб кўрди. Лекин улкан ғилдирак уни “қўйиб юборгиси” келмасди. Шунинг учун “Ҳой, ким бор?! Ёрдам беринглар!” дея қичқира бошлади. Тезликда беш-олти нафар тушлик қилиб ўтирган дала дехконлари чопиб келишди. Тракторнинг олд ғилдираклари ариқ ичига тушиб қолганди. Уни итариб чиқаришга кўп уриндилар. Эплаб бўлмади. Юрғизай дейишса аккумулятори йўқ, ўт олмайди. Кимдир бошқа трактор айтиб келгани, бошқа биров эса, мотоциклда “тез ёрдам” чакиргани шошилди.

...Тракторни бошқа трактор билан судраб тортишди. Абдукаримни “тез ёрдам” олиб кетди. Хусниянинг оиласида “бешинчи кроват” пайдо бўлди. Бу фалокат зарбидан Хусниянинг ҳам “олтинчи кроват”га ётиб қолиш хавфи туғилди. Лекин аёл бу пайтда ётиб қолиши мумкин эмаслигини ҳаммасига сабр-бардош бериш кераклигини англади. Қон босими ошиб кетган бўлсада, эри ва қизлари атрофида жонсарақ бўлиб парвона бўлди. Ниҳоят бир ҳафталардан сўнг Абдукарим ўзига келди. Лекин унга оёқларини зудлик билан кесиш кераклигини айтишди. Ундан розилиги сўралди. У албатта рози бўлмади.

Хусния бошини яна чангаллаб ўтириб қолди. Қосим Алиевич уни яна тинчлантирмоқчи бўлди. Бироқ Хусния бу сафар йиғламади. У бош шифокорни ҳайрон қолдириб унинг кўзларига она товукдай вазоҳат билан бокди.

– Тўғриси айтинг, кесмаса бўлмайдими?

Доктор жавоб ўрнига чуқур хўрсиниб қўйди. Бу унинг «иложи йўқ» дегани эди. У аёлни елкасига қўлини қўйганича негадир узок туриб қолди. Хусния ҳаммасини тушунди. Демак, тақдирга тан беришга тўғри келади.

– Сабрли бўлинг, – деди Қосим Алиевич ниҳоят тилга кириб.

Хусния эрининг олдига минг ички изтироб ила кириб келди.

– Дадаси, тузукмисиз? – дея аранг сўрай олди у.

– Сув бер...

Хусния совуқ чой қуйиб узатди.

– Қизлар тузукми? – деди Абдукарим ютоқиб.

– Ҳа, худога шукур.

– Мен яхшиман. Боравер, қизлар ёлғиз қолмасин.

– Рози бўлаверинг, жон дадаси. Қизларимиз учун сиз яшашингиз шарт. Уларнинг бахтли-тахтли бўлганини ўз кўзингиз билан кўришингиз керак. Бўлмаса ўлиб кетар экансиз, жон дадаси... Сизга ўзим қарайман, ўз боламдек кўраман...– деди Хусния ва йиғлаб юборди.

– Мени кечир хотин. Бундан кўра ўлиб кетганим афзал, – деди Абдукарим синиқ.

– Йўқ-йўқ. Ўлишга ҳаққингиз йўқ. Бизларни бундай аҳволга ташлаб кетманг. Бу номардлик бўлади-ку, ахир. Қанақа эркаксиз, ўзи?!

– Ҳа, тўғри, хотин. Ҳаммасига ўзим айбдорман. Мени худо жазолади...

– Энди қизларингиз учун яшашингиз керак. Улар олдидаги гуноҳингизни ювишингиз керак.

– Хўп. Дўхтирни чақир...

Хусния эрининг олдидан ранги бўзариб чиккани маҳали уни коридорда Ҳалима исмли ҳамшира қиз кутарди.

– Опажон, сизни йўқлаб қўшнилариңгиз келишибди. Улар ташқарида кутиб туришибди. Манави рецептларда ҳар бир бемор учун тайин этилган дори-дармонлар рўйхати ёзилган. Уларни сотиб олиб келиб берсангиз. Биз ҳам борица амаллаяпмиз – деди Ҳалима ва Хусниянинг қалтираб турган қўлига бир талай қоғозларни тутқазди.

Хусниянинг эси оғаёзди: «Бунча дори-дармонга пулни қаердан оламан? Кимдан ёрдам сўрайман? Энди нима қиламан? Ахир бор-бутимдан айрилиб бўлдимку», – дея ўкинч билан хаёлга ботди аёл.

У қўшнилариңгиз олдида бир аҳволда чиқиб келди. Уларнинг орасида Исматиңгиз ҳам турганини кўриб ич-этини биров чимдиб олгандек ҳис қилди. «Энди сен кам эдиңгиз дегандек ўткир нигоҳини бир қадаб олган бўлди.

– Мен қўшнилариңгни олиб келувдим. Фалокатда... Хизмат бўлса айтавер, – деди Исмат шоша-пиша ўзини оклаш учун.

– Қизим, сен фақат энди бардам бўл, – деди оқсоқол Икром ота.

– Кўргуликда, қаранг. Сабрли бўлиңгиз, ўртоқжон, – деди Лобархон ҳам. – Қизлариңгиз, хўжайиңгиз тузукми?

– Тузук. Раҳмат сизларга. Бекор овора бўлибсизларда, – деди Хусния ўзини қўлга олишга ҳаракат қилиб.

– Сенга худо сабр берсин, қизим. Биз ҳам қараб турмаймиз. Қўлимиздан келганича ёрдамимизни аямаймиз, – деди оқсоқол.

Бирга келганлар бу гапни тасдиқлашди. Шундан сўнг улар беморларни кўриб чиқиш учун руҳсат сўрашди. Фақат Абдукаримнигина кўришга руҳсат беришди. Чунки куйган қизлариңгиз ҳар хил беўхшов ҳолатда ётишлари бегоналариңгиз киритмасликни тақозо қиларди. Қўшнилари Абдукаримдан хол-аҳвол сўраб ўтиришгани маҳал Исмат коридорга чиқди ва нариги палаталардан бириңгиз олдида турган бош шифокорга кўзи тушди. Қосим Алиевич унинг узоқ қариндошларида эди. У Исматни илиқ қарши олди.

– Абдукаримни йўқлаб келувдик. У мениңгиз қўлимда механизатор бўлиб ишлайди. Қосимжон нима дейсиз, у яхши бўп кетармикан?

– Фақат ваҳима қилманг, Исмат ака. У киши бошқа трактор минолмайди, – деди доктор ва қулоғига оҳиста шипшиди, – ...Оёқлариңизни кесмоқчимиз.

Исмат бир баҳя қотиб қолди. Қосим Алиевич ўз ишлари билан нари кетаркан, Исмат чуқур хаёлга ботган эди: «Ана тақдиру, мана азал. Эҳ, Абдукарим... Ўшанда севган қизимни тортиб олганиңгизда қанчалик азоблангандим, сени қарғандим. Мана оқибати...»

ХУСНИЯНИҒ ИСЁНИ

Эртаси Хусния қишлоққа, уйига қайтди. Ховли-жойи, товукларига кўни-қўшнилари қараб туришар, тунда чироқлариңиз ёкиб қўйишарди. Бундан Хусниянинг ҳеч қандай хавотири йўқ эди. Мақсади — қолган қутган тилла тақинчоқлариңиз сотиш, қариндош-уруғлардан ёрдам, қарз сўраб ва азиз одамларига керакли дори-дармонларни етказиб бериш, товуклардан сўйиб яхшироқ таомлар пишириб келиш эди.

У чиққан автобус чўл орқали ўтган текис ва равон йўлдан борар, кўринаётган далалар, шолизор, буғдойзорларга у бефарқ қарар, унинг фикри-хаёли оиласиңгиз тақдирида эди. Шу маҳал олдиңгиз ўриндиқда бобосиңиз саволга тутиб ташқариңиз томоша қилиб кетаётган болакайиңгиз қўлидаги олмаси Хусниянинг этагига тушди. Шундагина унинг хаёли бўлиниб, олдида жилмайиб турган болакайга кўзи тушди. «Вой, бирам ширин бола эканки» деган хаёл ўтди унинг кўнглида ва олмасиңиз узатди.

– Раҳмат, хола, – деди болакай миннатдор бўлиб ва яна бобосиңиз сўроққа тутди. – Бобожон анувилар нима? – деб сўради у шоли пайкали бўйларига тутилган чайлалариңиз кўрсатиб.

– Чайла, – деб қўйди бобоси.

– У нима қилиб турибди?

- Одамлар яшашади. Ўша ерда тунаб шолига қарашади.
- Шоли нима?
- Шоли бу гуруч, палов дегани. У инсон учун зарур овқат ҳисобланади. Ундан яхши даромад олиш учун экишади. Лекин меҳнати жа оғир, ҳаммаям чидайвермайди, билдингми?
- Нимага оғир?
- Шоли сувда бўлади. Унга кўп сув керак. Шолини доим сув кечиб парвариш қилинади.
- Мазза экан. Ичида балиқчалар ҳам бўладими?
- Албатта бўлади-да, – деди мўйсафид кулиб.
- Хусниянинг ҳам юзига илк бор табассум югургандай бўлди.
- Бобожон, биз ҳам шоли экайлик.
- Эксак нима қилардинг?
- Мазза қилиб чўмилардим.
- Оббо сеней, – деди бобоси кулиб. Йўқ. Биз уни экмаймиз.
- Нега?
- Негаки, бунга муҳтожлигимиз йўқда.

Хусния шундагина шоли экилган бепоён шоли далаларига нигоҳ ташлади. Болакай бобосига кўрсатган чайлалардан бирига аҳамият берди. Ана, кимдир ўчоққа ўт ёкмоқда, кимлардир ер ичида ғимирлашмоқда. Мўйсафиднинг гапларини хаёлан такрорлади: «Ундан яхши даромад олиш учун экишади». Бу сўз аёлнинг миясига маҳкам ўрнашиб олгандек туюлди, хаёлидан кетмай қолди: «Ҳа. Нимадир қилишим керак. Бу аҳволда оиламиз хароб бўлади. Гадойдан ҳам баттар бўламиз... Қизларга сеп қилиш керак. Лекин доригаям, егани нонгаям пулимиз йўқ-ку. Ёрдам пуллари нияям бўларди... «Еяверсанг тоғ ҳам чидамайди» дейишади. Нима қилсам экан?...».

Хусниянинг кўзларидан ёш думалади ва шу маҳзун ҳолатда қишлоғига етиб келиб қолгани англамай ҳам қолди.

Аёл қишлоқ кўчалари бўйлаб шошиб бораркан, ўтган-кетган ҳамқишлоқлари ундан хол-аҳвол сўрашарди. Бир маҳал Исматнинг машинаси кўринди. Хусния уни кўрмаганга олди, лекин Исмат ҳам тўхтаб ундан хол-аҳвол сўради.

- ...Раҳмат, яхши. – деди Хусния куруқ қилиб.
- Ма, манавини опқўй, – деди Исмат бир талай пул узатиб. – Мендан арзимас ёрдам.
- Йўқ. – дея кескин рад қилди аёл ва кета бошлади.
- Ҳой, тўхта. Ахир бу ёрдам пули... Ҳа хўп, тўхтагин гапим бор.
- Нима дейсиз?
- Шу... Нима десам экан, катта қизингни ўғлим Нодирга сўрамоқчийдик. Шунга нима дейсан?
- Нима. Устимиздан кулаяпсизми?
- Э йўғе. Гапим жиддий. Ўзинг тегмадинг. Ҳеч бўлмаса қизингни бер. Ахир, Нодир ҳам қизингни ёқтираркан. Ҳеч кимга кўнмаяпти. «Мажруҳ бўлсаям майли» деяптида. Сепинг ҳам керакмас. Никоҳ ўқитамизу...

Хусниянинг жаҳли чиқди ва Исматни жеркиб берди:

- Бас қилинг!
- Ахир эринг бошқа юрмас экан. Доктор айтди. Яримта одам билан энди қандай яшайсан?

Хусниянинг қўлидаги тугунчаси «тап» этиб ерга тушди. Ич-ичидан келаётган ғазаби ниҳоят юзига қалқиди. Гўёки қаршисида айёр тулки тургани учун она товукдай хурпайиб олганди:

- Йўқол, ярамас! Йўкса ҳозир сени ўлдираман! – деди аёл қичкириб ва қўлига дуч келган тошни олди.

Исмат эса кўркиб қочди. У машинасини ўт олдириб юргузаркан ойнасидан бошини чиқариб яна қичқирди:

– Ўйлаб кўр. Ногирон қизларингни энди ким ҳам оларди!...

Хусния тошни чангаллаганича машинанинг ортидан ғазаб билан қараб қолаверди. Лекин Исматнинг охирги гапи унинг қоқ юрагига ўқдай қадалди. У юрагини ушлаб тиззалаб қолди. Қўлидаги тош ерга тушди... Одамлар чопиб келиб уни ўрнидан турғазиди.

Орадан икки ой ўтди. Қизлар “қуйганлар” бўлимадан соғайиб чиқиб келишди. Яна бир ойдан сўнг оталарига ҳам уйга жавоб беришди. Унинг оёқлари сонидан олиб ташланган, тик турганида паканагина одамчага айланиб қолганди. Маҳалла-кўй, қўни-қўшнилар ва колхоз ҳам имконият даражасида ўз ёрдамларини аяшмади. Лекин бу ёрдамлар очдан ўлмаслик учунгина кифоя қиларди, холос. Ёнган уйни тиклаш, қизларни узатишга-чи? Бу ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмасди. Ҳеч вақо йўқ ва бўлмаган ҳам эди. Ёрдамлар ҳам ҳар доим бўлавермайдику! Буёғига энди қандай қилиб яшаймиз?...

Бу ўй-фикрлар фақатгина Хусниянинг бошида айланиб, у тобора жонсарақ она товукқа ўхшаб борарди. “Оилани нима бўлсаям сақлаб қолишим, уни бу кўрғиликлардан, бало-қазолардан эсон-омон қутқариб олишим керак. Бало-қазо нима? Бу йўқчилик, бу пулсизлик. Демак, зудлик билан пул топишнинг чорасини қилмоғим зарур. Йўқса, энди ҳаммамиз ҳалок бўламиз. Болаларим оч қолишади. Энди улар бешта...”

Хусния эри касалхонадан чиқиб келган ўша куни туни билан киприк қоқмади ва бомдод номозига сўфи азон чакира бошлагани ҳамона қаёққадир отланди.

– Қаёққа? – деб сўради эри алоҳида ётган жойидан бошини кўтариб.

Унинг ҳам мижжа қоқмагани овозининг тетиклигидан сезилиб турар, виждон азоби уни адои тамом қилганди.

– Ишим бор. Тез қайтаман. Дамингизни олаверинг.

Абдукаримнинг лаблари титради. У анчадан буён ўзини қийнаб келаётган саволни хотинига беришга аранг журъат қилди:

– Хусни..., энди нима қиламиз?

– Худо бир йўлга бошлар, – деди хотини ўзини хотиржам тутиб. Бу билан «Қўркманг, менинг ўз ўйлаб қўйган режаларим бор» демоқчидай эди.

– Мен бутунлай юра олмасамчи?...

– Наилож, – деди Хусния ўзини янада бепарво кўрсатиб, – пешонадагини кўраверамиз-да. Бундан баттари ҳам бўлиши мумкин эдику! Худога шукур, қизларимизнинг бахтига жонингиз омон қолди.

Абдукарим оғир хўрсиниб қўйди.

– Ахир сенга дардисар бўламанку!..

– Йўқ дадаси. Сиз хотиржам бўлинг. Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўламиз. Фақат руҳингизни тушурманг. Сиз фарзандларимизнинг отасисиз. Сизсиз мен ҳеч нима қилолмайман.

– Раҳмат сенга. Боравер... – деди эри «тушунарли» деган маънода.

Ичкаридан чиқиб келган Хусния курк товукнинг безовта овозини эшитди. Сўнгра ундан хабар олиб қўйиш учун катаklar томон ўтди. «Исқот. Яна қўшнинг ити чиқибди, шекилли, – деди у хаёлан бир нимадан чўчиб, – ишқилиб жўжаларга тегмаяптимики?».

Хусния чўккалаб ўтириб, она товукни кузатганча хаёлга берилди. Оиласининг тақдирини ўйлайди. Ўзини ана шу жонсарақ товук ўрнига қўйиб кўрди. Кўп жиҳатлари айнан мос келишини қалбан ҳис қилди. Кўзларига беихтиёр ёш келди. Ҳаётида бўлиб ўтган нохушликларни бир-бир ёдига олди. Ҳа, у ҳаммасига бардош берди. Лекин юрагида армон бор, орзу-ҳавас бор, дард бор. У ана шу дарду ҳасратларини «култ-култ» дея ерларни жон-жаҳди билан титкилаётган ва норисида жўжаларига егулик топиб бераётган она товукқа тўкиб солгиси келди. Бўйи етган, гўзал ва латофатли, гўзал қизларини бир-

бир кўз олдига келтирди: Озода, Хонзода, Гулзода, Паризода ва ниҳоят «бешинчи фарзанди» – эри Абдукарим.

...Аёлнинг кўзларидаги ёш энди дувиллаб оқа бошлади, чаккасида маржон-маржон тер томчилари ҳам пайдо бўлди. Ич-ичидан оғир хўрсиник келди. Рўмолчасини олиб юз-кўзларини артди. «Нимаям қила олардим. Ишқилиб бу ёғи бахайр бўлсин» деб қўйди у ўз-ўзига. Она товук эса уни тушуниб хотиржам қилгандек қандайдир бўғик овоз чиқариб қўйди. Бу билан у «Ҳаммаси яхши бўлади, бардам бўл!» – дегандек туюлди. «Бечора товук озиб-тўзиб кетибди. Ҳар хил хавф-хатардан асраб, ниҳоят жўжаларини очиб чиқди-я. Нақ йигирматача. Мана, ҳаммасини бинойидек боқаяпти. Менчи? Наҳотки, мен тўрттагина норасида қизимни ўткинчи қийинчиликлардан асрай олмасам. Эрим ҳам энди қўлга қарам жон. Уларни ҳозирги оғир кунлардан олиб чиқиб кетиш, қизларни жойлаб, бахтли-тахтли қилиш энди менинг вазифам эмасми?» – дея ўз-ўзига хаёлан савол бераркан, товук ва жўжалар томон осиглиқ турган халтадан беихтиёр дон олиб сепа бошлади.

Кафтидаги мўъжаз бир сиқим донга қараб узоқ тикилиб қолди. Арпа дони. Автобусдаги мўйсафиднинг шоли ҳақидаги гапи ёдига тушди: «...Шолини етиштириш қийин. Лекин яхши даромад олса бўлади. – Демак, биз ҳам ер олиб, каттиқ меҳнат қилсак, тез орада ўзимизни ўнглаб олишимиз мумкин эканда. Лекин аёл бошим билан қандок эплак олармикинман? Бу ёғи қизларимнинг бўйи етган, хўжайиним эса ногирон. Ҳар хил ёмон кўзлар бор...» – деди у пичирлаб.

Кўз олдига Исматнинг иршайиб турган чехраси келди... У аскарлик кийимида ҳарбий хизматдан қайтиб келган куни тасодифан йўлда учрашиб қолишганди. Озода қояскада, Хонзодага эса ҳомиладор эди ўшанда. Аскар йигит унинг ортидан бўзариб қолаверганди. У она-ватанни ҳимоя қилишдек бурчини ўтаб қайтиб келибдию, севгани болалик бўпти... «Бурч! – деди Ҳусния яна хаёлга берилиб. – Демак, мен ҳозир ўзимни аскарлардек тутишим, оиламни ҳимоя қилишим керак. Аскарликнинг ўз либоси бор. Бу унинг елкасидаги масъулиятдан далолат беради. Хўш, мен нимани кияман?».

Унинг нигоҳи катак устида ётган эрининг бир жуфт этигига тушди. «Энди уларнинг эрим учун кераги йўқ. Хўш, энди уни мен кийсам-чи?...».

Ҳусниянинг хаёлидан жўяли бир фикр «ярқ» этиб ўтгандай бўлди. «Албатта... Албатта шундай қиламан. Ахир эримнинг кийими кўпку... Шундай қиламан, эримнинг масъулиятини ўз елкамга оламан». Ҳусниянинг кўзлари порлаб кетди ва шиддат билан кўчага отилди.

Аёл кишлоқ гузари томон шошиб борар, хаёлан бир нималарни режалаштирмоқда эди. У гузардаги сартарошхона олдига келди. Сартарош йигит Аҳатжон ҳар куни дўконини барвақт очар ва ишни масжиддан қайтганларнинг соч-соқолини олишдан бошлашга одатланганди. Умуман олганда, кишлоқда ҳаёт жуда эрта жонланади. Узоқ далаларга кетувчи деҳқонлар сартарошхонага барвақт келишади. Лекин бу сафар бошқача бўлди. Бугун сартарош курсисига биринчи бўлиб Ҳусния ўтирди. Бу ҳолат албатта Аҳатжонни ажаблантирди. «Нима бало, бу аёлнинг томи кетганми? Жинни бўлиб қолдимикин?» – дея фикрлади у.

– Ие, ассалому-алайкум, хола. Келсинлар, – деди йигит ҳазилга йўйиб.

– Олиб ташланг!

– Нимани?

– Сочимни.

– Нимага?

– Сўраб нима қиласиз? – деди аёл рўмолини оҳиста ечиб. Унинг узун икки кокили курси орқасига дорнинг арқонидай осилиб тушди.

– Эсингиз жойидами ўзи, Ҳусни опа.

– Мен энди Ҳусни опангиз эмасман, бугундан бошлаб Ҳусни акангизман!

Сартарош йигит жиддий ўйланиб қолди. Аёлнинг бошига тушган ташвишларини эслади. “Тўғри, унга қийин. Лекин нима учун сочини олдиради?” – дея савол берди ўз-ўзига у.

– Олаверинг. Ҳаққингизни бераман.

– Унақа қилманг. Мени қийнаманг, опажон.

Хусния гўё курк товукдай хурпайди, важоҳатдан кўзлари қизара бошлади ва тошойна олдида турган қайчини шарт кўлига олдида, сартарошга қарата ўқталди.

– Олиб ташла, дедим сенга! – деди аёл кўзлари ёниб.

– Хўп-хўп. Ўзингизни босинг опажон, ие йўғе, акажон дедим-ку! Тагидан олайнми ё европача қилиб...

– Таги билан ол, дедим, - дея Хусния ва ўзи қайчи билан кокилларини тагидан ўзи «ғирт», «ғирт» этказиб кесиб-кесиб ташлай бошлади.

Сартарош аввал эсанкираб турди, сўнг электр машинкани олиб уни шириллатиб ишлатди. Бир оз яна иккиланиб турди-ю уни ўчириб қўйиб қўйди.

– Нима гап?! – деб сўради Хусния бетокат.

Аммо сартарош йигитнинг ҳаракатлари жиддий экани ва у Хуснияга ҳам бошқа миждозлари қатори яхши хизмат кўрсатишга бел боғлаганини сезиб аёлнинг кўнгли таскин топди.

– Мана ҳозир, – деди йигит ва оқ чойшабни одатдагидек, бир силкаб олгач, миждознинг олдида шошилмай яхшилаб тутди.

Хусния шундагина ўз аксини кўрди. Ойнада гўё бегона аёл тургандек туюлди. Ўзини таний олмади. Юзлари тиришиб, сочларига оқ оралаб, турмуш оғриқлари уни қарита бошлабди...

Сартарош “Э, нима бўлса бўлар” деди хаёлан ва “Бисмиллоҳ...” дея машинкани аёл пешонасининг қоқ ўртасидан солиб юборди. Узун-узун соч толалари гўёки “дод” деб бир-бирига илашиб ленолеум пол устига оҳиста туша бошладилар.

Кўп ўтмай тошойна рўпарасида қорақошли, узун киприкли тақирбош калла пайдо бўлди. Иш тугай деб қолгани маҳали хонага қуюқ салом бериб бир мўйсафид кириб келди.

– Эҳ-ха, болақайни тонг сахардан-а?... Нима бало, отанг қувдими дейман? Кимнинг ўғлисан ўзи? – деб сўради у Хусниядан.

Аёл индамади. Аҳатжон унинг учун «Кар-соқов экан» дегандек имо-ишора билан жавоб берди.

– Э, шунақами?

Лекин мўйсафиднинг кўзи полдаги узундан-узун қора илонлардек чулғаниб ётган кокилларга тушиб хайрон бўлди:

– Сочниям тоза бокқан эканми-а?

– Ҳа. Бу ҳозир мода-да, отахон.

– Нимага олдириб ташлаяпти бўлмаса?

– Буям мода.

“Тақирбош”нинг мийиғига табассум югургандек бўлди. Ҳадемай иш тугади. Аёл рўмолини бошига шошилмай, яхшилаб турмаклаб тақиб олди. Сўнггра сийнапўшидан пул чиқариб, хизмат ҳақини тўлади-да, ташқарига отилди.

– Ие, у хотин кишимиди? – деб анграйиб қолди мўйсафид.

– Нима бўпти? Ҳозирги замонда эркаклар билан аёлларнинг ҳукуки бир-да.

Мўйсафид ҳийла вақт Хусния кетган томон анграйиб қараб қолди.

– Энди у нима қилади? – деб сўради у.

– Нима кўп – бозорда парик, яъни улама соч кўп. Хоҳлаган рангидан сотиб олаверади-да. Хоҳласангиз сизбопям бор, отахон, – деди Аҳатжон ва хо-холаб кулиб юборди.

– Э ҳазилингиз билан бор бўлинге, ўғлим, – деди мижоз креслога оҳиста ўтираркан.
– Ким эди ўзи? – дея шивирлаб сўради. Бундан «Хотиржам бўлинг, ҳеч кимга айтайман» деган маъно бор эди.

– Узумини еб, боғини сўрамайманда, ота, – дея йигит кулиб қўйди. – Лекин гап-сўз қилиб юбормасангиз айтаман.

– Хўп-хўп.

– Абдукарим аканинг хотини Хусния опа.

– Ие! – дея тўсатдан ўрнидан туриб кетди мижоз. – Нима, жинни-пинни бўптимиз, у?

– Билмасам. Лекин ташвиши жа оғир. Сочи ортиқчалик қилган бўлса керак-да.

* * *

Хусния тўғри шошиб уйга келдида, бошини ювиш учун газга сув қўйди ва ичкари кириб эрининг кийимларини бир-бир кўздан кечириб бошлади. Шимларидан бирини олиб ўз бўйига ўлчаб кўрди ва почасини буклаб тика бошлади. Кўйлакларидан ҳам бирини олиб кийиб кўрди. Ўзига маъкул тушди. Сўнгра энди эри учун керак бўлмайдиган бир жуфт этикни олди. Каттароқ экан. Пайпоқ устидан қалинроқ янги пайтава ўраб кийиб кўрди. Бир оз қўпол, лекин чидаса бўларкан. Шундан сўнг боши ва юзини совунлаб ювиб сочиқ билан қуритди. Энди бош кийим ҳам керак эди. Эрининг янги дўпписини кийиб кўрди. Бурчаклари чиқиб қолди. «Жуда катта экан, кўрганлар қулади» деди у ўзича ва жавонни титкилаб эрининг эскироқ дўпписини қидириб топди. Ҳар ҳолда бу тўғри келди. Устидан атлас кийикни «буғча» қилиб турмаклаб олди. Шимни кийиб камар билан белига боғлади. Сўнгра кўйлакни кийди, бироқ уни шимига қистирмай узун қилиб осилтирган ҳолда белига кийик боғлаб олди. Кийикка қинли чуст пичоғни илиб олишни ҳам унутмади. Хуллас гижбалам йигитчага айланиб қолди. Бу пайтда тонг ҳам аллақачон ёришган, қизлари ўринларидан туришмоқда эди.

Эркакча кийим кийиб олган Хусния шашт билан ташқари отланди, лекин аллақачон кўчага сув сепа бошлаган Озодага рўпара келиб қолди. Қиз кўрқиб кетди.

– Қўрқма қизим, мен ойингман.

– Вой, нима бало қилдингиз?

– Энди отангнинг ўрнига сизларга ўзим оталик қиламан.

– Унақа қилманг, ойижон. Кўрган одамлар тентак бўпти, дейишадику!

– Дейишса-дейишаверсин. Ўшалар бизга бир тийин бериб қўйишмайди. – деди аёл ва шахд билан кета бошлади.

– Қаёққа кетаяпсиз?

– Раиснинг олдига. Ундан ер сўрайман.

– Шу аҳволда-я?

– У билан эркакча гаплашмоқчиман, – деди у кетатуриб.

Озода бироз анграйиб қараб турди ва кўзларига ёш олди. Сўнгра бўлган гапдан сингилларини хабардор қилиш учун ичкарига шошилди.

* * *

Қишлоқда колхоз раиси ҳам ишга барвақт келарди. Чунки кўп муаммоли масалалар эрталаб ҳал бўлади. Кимнинг дарди ва шахсий масаласи бўлса идорага барвақт ёки кечқурун келиб раис билан учрашиш одат тусига кирганди.

Хусния идорага шахдам қадам билан дадил кириб келди. Колхоз раиси Дўснат Диёрович ўз ўрнида одатдагидек бугунги ишларни режалаштирмоқда эди. Тахта полли коридор бўйлаб қайси бир бетовфиқ оёғини қаттиқ ташлаб, «гурсиллатиб» келаётганидан у хушёр тортди. «Ким экан бу аҳмоқ? Секинроқ юрса ўларканми?» деб қўйди у ғудраниб ва шахсий илтимос билан келган бўлса бу беодобнинг ишини битириб бермасликни ўзича фикран аҳд қилиб қўйди. Лекин қабулига келган одам ҳаддидан ошиб кетди. У бир томони очиқ турган эшикни киргач, шундай қаттиқ ёпдики, эшикнинг ёнидан албастр кесаклар “дувв” этиб тўкилди. Раиснинг капалаги учиб, ўрнидан туриб кетди.

– Мени танимаяпсизми?!– деди ингичка овози билан қабулига кирган киши дабдурустдан чўкиб олишга тайёр бўлган курк товукдай хезланиб.

Раис шошилмай кўзойнагини тақиб Хуснияга синчков қаради.

– Салом-алайкум. Атом бомба тушиб кетса ҳам аввало салом бериш керак, яхши йигит. Лекин сизни танимадим. Бирор бекорчилардандирсиз-да, – деди у ачитиб.

– Ҳа бекорчиман! Сизлар мени, оиламни ҳароб қилдинглар! Энди ғирт бекорчимиз! – деди Хусния ваҷоҳат билан кўзлари ёниб.

– Ҳай-ҳай, аввало ўтирсинлар-чи, қани. Нима гап ўзи?

– Сизнинг колхозингизни деб, далангизни деб биз ҳароб бўлдик.

– Биз деганингиз ким? Сизни танимадим. Кимсиз ўзи?!

– Мен Хусния опангизман! Бугундан бошлаб энди Хусни акангиз бўлдим!

Раиснинг оғзи очилиб қолди. У бироз хайрон бўлиб турдида, сўнгра жиддийлашди.

– Аввало Хусни опа, ака! Черт знаёт, кто? Колхознинг идораси сизга томоша кўрсатадиган жой эмас! Бу ер жамоат жойи!

– Ҳеч ким сизга томоша кўрсатмоқчиём эмас!

– Боринг, чиқинг. Эрталабдан асабимга тегманг!

– Менинг асабимчи, эримнинг асабичи?! Сенларнинг пахтангни деб, колхозингни деб менинг оилам барбод бўлдику! Сенлар бўлса томошабин бўлиб турибсанларку!...

– Ким у эрингиз?

– Абдукарим.

– Э ҳалиги чўл..., э ҳа, тракторчими?

– Ҳа, ўша чўлок! Сенлар бу ерда коринларингни қаппайтириб юрганда у пахтани деб саккиз йил ноҳақ ўтириб чиқди. Энди бўлса бу аҳвол. Ҳаммаси сенларни деб бўлди.

– Бизнинг айбимиз эмас. Бу бир бахтсиз ҳодиса, холос. Ўйлаб гапиринг, ўзингизни босиб олинг!

– Ўша бахтсиз ҳодисага сенлар сабабчисан! – деди эркаклибосли аёл қўлини раисга томон бигиз қилиб. – Болаларимни боқиб турган сигиримни сотиб ўша шалағи чиққан тракторни тузатган эди. Сенлар бўлса бир дона аккумулятор олиб беришгаям ярамадинглар! Хўш, ўртоқ раис, аккумуляторсиз, техник носоз трактор билан далага чиқиш мумкинми? Мени ҳеч нимага ақли етмайди деб ўйласанглар, адашасизлар! Мен борадиган жойимга бораман, комиссия туздириб ҳаммангни жазога торттираман!

Раис энди ҳовуридан тушиб, анграйиб қолди. Ҳақиқатдан ҳам масала жиддий эди. «Демак бу хотин исён кўтарибди. Турмуш оғирликларига чидай олмаган. Унга фақат яхши гапириб сўраганини бериб ҳовуридан тушириш мумкин. Жилла қолса яна икки қоп ун берармиз. Ҳа ана, яна бирорта қўйдан ҳам ёрдам қилармиз».

– Опа, ака... Хусни акажон. Мундоқ ўтирингчи, қани. Албатта эрингиз колхоз учун бир умр ҳалол меҳнат қилди. Лекин кўргулик, фалокат эканда. Бизлар, албатта қараб турмаймиз, – деди раис дадилланиб ва бир парча қоғозчани олиб омборчининг номига алланималарни ёза бошлади. – Мана ёрдам фондимиздан яна икки қоп ун, ана бир қўй ҳам берганимиз бўлсин. Бўлдими опажон? Энди бора қолинг. Ўз кийимингизни кийиб олинг, уят бўлади, – деди раис сохта хе-хелаб қулиб қоғозчани узатар экан.

– Қоғозингизни пишириб енг!!!..

– Н-нима, камми? Ахир бундан ортиқ?...

– Менга бошқа нарсa керак!

– Бошқа нима бўлишим мумкин?

– Ер!!!

– Е-ерни нима қиласиз?

– Ишлаймиз. Тирикчилигимизни қиламиз.

– Майли, лекин чўлда қийналиб қоласизлар-да.

– Қанақа чўл?

– Ерни фақат чўлдан бера оламиз, холос. Қўриқ ерлардан, шўрроқ, узокроқ...

– У ерингизни бошимга ураманми. Бизга ўз даламиздан, эрим бир умр меҳнат қилиб келган, кейин оёқларидан айрилган ўша даладан берасиз, гап тамом!

– Ие, ўйлаб гапираяпсизми? У ердан асло мумкин эмас. Ахир пахта етиштириладиган энг ҳосилдор ерларимизку, у ер. Бунинг ҳеч иложи йўқ. Бизни қийнаманг, илтимос опа, ие акажон.

«Берасан!!» дея ҳайқирди аёл ва она товукдай хезланиб раисга томон ташланди. Буни кутмаган Дўстмат Диёрович ўзини бир четга олиб чап бермоқчи бўлган ҳам эдики, креслоси ағанаб тушди ва унинг оёқларига қоқилиб чўккалаб қолди. Бундан фойдаланган Ҳусния унинг гирибонидан олди. Унинг кўзларидан гўё олов чакнар, шу тобда гўё шерга айлангандек эди... Раисни тинмай силкита бошлади. У қўркиб кетди.

– Ҳой ким бор? Ушланглар буни!

– Ҳозир конингни ичаман! Ерни берасанми, ё йўқми?!

– Б-бераман! Б-бўпти. Н-неча сотих?

– Беш гектар!

– Нима?! Унча ерни нима қиласиз?

– Шоли экаман.

– Бу мумкинмас опа, йўғе, акажон!

Раис энди ерга ўтириб қолганди. Аёл уни важоҳат билан бўға бошлади. Шу пайт ишга келган котиб Раҳимбек шовқин-суронни эшитиб, ичкарига чопиб кирди.

– Ҳой, нима қилаяпсиз?! Дўстмат акани қўйиб юборинг. Ҳозир милиция чақираман! – дея қичқирди у.

Ҳусния дахшатли нигоҳини энди котиб томон қаратди. Йигитнинг юраги “шувв” этиб кетди. «Ким бўлди бу безори?» деган савол унинг кўнглидан яшин тезлигида ўтди.

– Чақиравер, қўрқадиган жойим йўқ. Қўлингдан келса каматвор, – дея у раиснинг ёқасини алам билан силтаб-силтаб юборган эди, ёқа тугмаси узилиб тушди. Дўстмат Диёрович бир силтаб унинг чангалидан чиқиб олишга ўрнидан туришга муваффақ бўлди..

– Ҳаммаси жойида, Раҳимбек. Сиз бир зум чиқиб турунг. Ҳеч кимни қўйманг. Ўтиринг, опа. Фақат қизишманг. Ишингизни худо хоҳласа, ҳал қиламиз, – деди раҳбар бўзариб.

Раҳимбек ҳайрон бўлиб бир эркак ёхуд аёлга ўхшаб кетадиган кишига, бир хўжайинига бир сония ҳайратланиб тикилди-да, хавотирлик билан чиқиб кетди. Ҳусния стулга омонат ўтирди. Унинг мушталари тугилган, ҳамон ховуридан тушмаган, чакка томирлари бўртиб гупиллаб турарди.

– Ишни бунақа тўполон билан ҳал қилиб бўлмайди, опа. Бу ер давлат идораси. Агар ёмонликка олсак, сизни ҳозир шу ишингиз учун 15 суткага каматтириб қўйишимиз мумкин.

– Майли, каматинг. Ахир сизга аҳволимни айтдимку. Чорасиз қолдим. Қизларимнинг ҳаммаси бўйи етган. Бир ёғи уйимиз ёниб кетди. Эрим ногирон. Қилган ёрдамларинг урвоқ ҳам бўлмайди. Шартим шу, менга шу бугуноқ ер берасиз!

– Бу масалани правление ҳал қилади.

– Чақиринг ўша правлениегизни! Мажлисингизни чақирмагунингизча хонангиздан ҳеч қаёққа кетмайман!

– Кўнишмасачи?

– Кўнишмаса правлениегизни судга бераман. Мана шу аҳволимда, керак бўлса, Москвагача бораман!

– Ахир сиз сўраган ерни бера олмаймиз. У режага киритилган ер, тушунинг опажон, – дея энди ялинишга тушди раис.

– Бўлмаса эримнинг оёғини жойига қўйиб беринглар. Режангиз билан менинг ишим йўқ.

Раис «Уф-ф...» дея бўйнидаги терларни артди-да тугмани босиб котиб йигитни чақирди.

- Лаббай, раис ака.
- Соат 9⁰⁰ га правление аъзоларини тўпланг. Муҳим масала чикиб қолди. Бош инженер, бош механик, Исмат бригадир, гараж бошлиғи ҳам иштирок этишсин.
- Хўп бўлади.
- Ҳа, айтмоқчи. Бу опа, ие акани танияпсизми?
- Йигитнинг қоши керилди ва елкасини қисиб қўя қолди. Бу «йўқ» дегани эди.
- Хусни опангиз. Тракторчи Абдукаримнинг рафикаси бўладилар.
- Ие шунақами, узр опажон.
- Энди опажон деманг, акажон денг – деди Хусния жиддий.
- Йигитнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.
- Хуллас, Хусни опа – “ака”нгизга правление номига бир ариза ёзишга ёрдам берасиз. Аҳволлари жуда оғир. Бу масалани шу бугуноқ кўриб чиқамиз.
- Бўпти.
- Опа, сиз аризани ёзиб бўлгач, уйингизга кетаверинг.
- Йўқ. Мен ҳеч қачон кетмайман.
- Бўлмаса қоровулхонада ҳеч кимга кўринмай чой-пой ичиб ўтириб турасиз. Ўзимиз чақирамиз.
- Хўп, – деди Хусния ва котибнинг ортидан эргашди.

* * *

Правление йиғилиши узундан узоқ чўзилди. Бу, яъни режага киритилган пахта экиладиган майдонни бирор фуқарога ижарага бериш масаласи собиқ шўро ҳукумати даври учун кутилмаган ноқонуний ҳолат деб баҳоланарди. Шу туфайли правление аъзолари дастлаб бу масалага жиддий ёндошишди. «Эркак» – Хусния қабулхонада ўтирар, котиб эса йиғилишда иштирок этаётган бўлиб, хона эшиги хиёл очиқ қолганди...

– Хуллас, Хусни опа оиласини оғир моддий қийинчиликдан олиб чикиб кетиш учун меҳнат қилишга қатъий бел боғладилар, – деди раис йиғилганларга бир-бир нигоҳ ташлаб оларкан. – Бунинг нимаси ёмон? Бундай ташаббусларни бизлар қўллаб-қувватламоғимиз лозим эмасми? Колхозимизнинг илғор аъзоси, механизатор Абдукарим Иноғомов, биласизлар, бахтсиз ҳодиса туфайли бир умр ногирон бўлиб қолди. Уйлари ёнди, аҳволлари жуда оғир. Шунга Хусни опа ижарага шартнома асосида беш гектар ер беришимизни сўраяпти. У ерга шולי экишмоқчи. Нима дейсизлар?

– Менимча, албатта ёрдам бериш керак. Бу масалани правлениесиз ҳам ҳал қилишингиз мумкин. Чўлда ер кўп. Рухсат бор, – деди Қодир исмли аъзо «Бизни бекор чақирибсиз» деган маънода.

– Айнан ана шу чўлдан эмас-да, – деди раис.
– Қаердан бўлмаса? – деб сўради бошқа аъзо.
– Исмат аканинг еридан.
– «Нима?!» – дея Исмат хезланиб туриб кетди. – Йўқ. Мен бунга мутлақо қаршиман! Менда ортиқча ер йўқ!

– Ўзингизни босиб олинг. Намунча ҳовлиқасиз? – деди раис эътироз билдириб.
– Хўп, узр, – деди Исмат паст келиб – Дўсрат Диёрович! Мен бир нимани тушунмаяпман. Нима энди ким йиғлаб-сиқтаб келса ерларни бераверсак, колхозда ер қоладими? Пахта плани нима бўлади? Бундан ташқари шוליга сувни банд қилиб қўйишади. Ерларни захлатиб юборишади. Мендан бўлса планни талаб қиласизлар! – деди у яна овозини кўтариб.

Хонада ғала-ғовур бошланди. Аъзолар Исматнинг гапини маъқуллашмоқда эди.

– Илтимос, тинчланинглар! – деди раис уларнинг фикрини бўлиб, – Исматжон, сиз ахир Абдукаримни ҳаммамиздан кўра яхши биласиз. У бригадангиз аъзоси, ҳам оғайнингиз, тўғрими?

Қабулхонада гапларни эшитиб ўтирган Хусния безовта бўла бошлади. «Оббо ярамасей, ишқилиб ишни бузмасайди» деган гап ўтди унинг кўнглидан.